

Virág Csilla

Uralkodók és közemberek a kora újkori angol balladákban

A nép közé vegyülő, alattvalóival kilétét titkolva kapcsolatba lépő király mindenki számára ismert motívum, már egészen a gyermekkorban hallott meséktől fogva. Míg Magyarországon erről elsőként Mátyás király juthat eszünkbe, addig a kora újkori Angliában ebben a szerepben tűnt fel a molnárral találkozó mindenkori Henrik vagy a cserzővargával mulató Edward király. Egy rendkívül hosszú múltra visszatekintő történettípusról van tehát szó, mely szinte a teljes európai kultúrkör történetei közt megtalálható.¹ Tanulmányomban ilyen történetekkel, azaz az ún. *king-commoner*, vagyis király-közember balladákkal és versekkel foglalkozom. Az itt vizsgált szövegek a késő középkori és kora újkori angol irodalom termékei, történetüket tekintve pedig jellemzően egyazon sémára épülnek: a király udvara jelenléte nélkül találkozik egy, a társadalom alsóbb rétegéből származó alattvalójával, aki nem ismeri fel. Az alattvaló otthonába fogadja a királyt, hosszabb-rövidebb (de egy éjszakánál nem több) időt töltenek el együtt, melynek során jól szórakoznak. Az uralkodó a látogatás végén felfedi kilétét és bőséges jutalomban részesíti a büntetéstől féltő alattvalót. A történettípusnak számos változata létezik, amelyek az alapsémát különböző elemekkel, például próbatételekkel, lakomákkal, az alattvaló későbbi udvarba látogatásával egészítik ki.

Annak ellenére, hogy egy igen népszerű balladatípusról van szó,² a szakirodalom viszonylag kevés figyelmet szentelt önmagában álló vizsgálatának. Jellemzően a 16–17. századi álruhás király motívumát használó drámák kiegészítéseként kerülnek említésre. Az elmúlt években megjelent, kifejezetten a balladákkal foglalkozó tanulmányok jellemzően még csak a műfaj kereteinek felvázolására, az abba tartozó szövegeknek a meghatározására, azok esetleges összehasonlítására törekednek. Rochelle Smith irodalomtörténész számba veszi a hagyományba sorolható szövegeket, azoknak a társadalmi rétegek határait feszegető, megkérdőjelező jellegét, és fontos megállapításokat tesz a korábbi versek és a későbbi balladák különbségeiről,

¹ A történettípus népszerűségéről lásd: HUTJENS, 2009. 74.

² 1578 és 1690 között 14 király-közember ballada címével találkozunk a *Stationers' Register*ben. (SMITH, 2010. 303.)

a régi, véleménye szerint komikusabb, ugyanakkor társadalmi problémákra reflektáló szövegek idealizáló balladákba átfordulásáról, azonban ezen változások okára már nem tér ki.³ Mark Truesdale monográfiájában a szövegeket a karneváli elemek és az uralkodó általi megfigyelés mentén értelmezi. Truesdale azonban a szövegek feltételezett belső működésén kívül nem foglalkozik kellő mértékben azoknak kontextusba helyezésével, vagyis például annak vizsgálatával, hogy a már korábban említett, és általa is leírt változások, átalakulások milyen folyamatok lenyomatai lehetnek.⁴ Tanulmányomban ezt a szakirodalomban kevésbé tárgyalt szempontot előtérbe helyezve arra törekszem, hogy egyrészt bemutassam a király–közember hagyományt és annak változását, másrészt pedig válaszlehetőségekkel szolgáljak a változás miéértjére.

Elsőként azonban a vizsgált források körét szükséges tisztázni. A különböző szerzők esetenként más-más műveket sorolnak a király–közember hagyományba (van, aki prózában, vers és próza keveredésében írott szövegeket is ide vesz, más korai nyomtatott szövegeket nem), a szövegek központi csoportja kapcsán azonban viszonylagos egyetértésről beszélhetünk. Ennek megfelelően alapvetően kilenc szöveget szokás ide sorolni, melyek mindegyike királyt és közembert egy látogatás keretein belül szerepeltető verses szöveg. Ezek közül kettővel, a *Rauf Coilyear*rel és az *A Gest of Robin Hood*dal jelen tanulmány keretein belül nem foglalkozom. A *Rauf Coilyear* esetében ennek az az oka, hogy ez egy skót területről származó szöveg, és jelen tanulmányban Anglia területére kívánok koncentrálni. Az *A Gest of Robin Hood* pedig, bár említésre kerül király–közember szöveggént,⁵ nem illeszkedik maradéktalanul a műfaj tartalmi kritériumaihoz: a király Robin számos vendége közül utolsóként jelenik meg, és nem a közös időtöltés, hanem a konfliktusrendezés a találkozás célja. Így ezt a szöveget sem érinti a vizsgálat, ahogy olyan balladákat sem, melyek ugyan királyt és közembert szerepeltetnek, de nem a fel-nem-ismerés, közös időtöltés történetemára építenek (például *The Pore Man and the King*, amelyben a szellemes uralkodó elé járuló, szintén csavaros szavajárású alattvalót a király kimentí szorult pénzügyi helyzetéből). Ugyanígy kívül esnek a vizsgálat tárgyán a 17. század második feléből származó szövegek. Részben azért, mert a forradalom és polgárháború a (populáris) kultúrát is jelentős mértékben átformálta, mely változások és átalakulások feltérképezése a területi határokat szétfeszítené; részben pedig azért, mert ezek a 17. század végi és 18. század eleji szövegek jellemzően a korábbi balladákétól eltérő sémával dolgoznak: a régmúlt Anglia egy királya helyett gyakran kortárs uralkodókat (például III. Vilmos) szerepeltetnek.⁶

Összegezve tehát az elmondottakat, tanulmányomban hét szöveg vizsgálatára teszek kísérletet, ezek közül négy késő középkori, három pedig kora újkori ballada.

³ SMITH, 2010.

⁴ TRUESDALE, 2018. Fontos még kiemelni kimondottan a balladákkal-versekkel foglalkozó tanulmányokként: HUTJENS, 2009. és WALSH, 1975., noha ez utóbbi leginkább csak a szövegekből kiragadott motívumokkal foglalkozik, és alapvető problémát vet fel címében az áruhás királyra való utalás, hiszen a szövegekben az esetek döntő többségében a király semmiféle álcát nem visel.

⁵ Például: TRUESDALE, 2018. 15, 167–169, 178.

⁶ A polgárháború (populáris) kultúrára gyakorolt intenzív hatásáról lásd például: Fox, 2000. 253–257.

A négy késő középkori vers a *John de Reeve*,⁷ a *King Edward and the Shepherd*,⁸ a *The King and the Barker*,⁹ és a *The King and the Hermit*.¹⁰ A 16. század végi, 17. század eleji balladák esetében ugyan három szöveggel számolhatunk, ez azonban valójában ennél lényegesen nagyobb fennmaradt példányszámot jelent. Ezek a szövegek a 16. században megjelenő, igazán népszerűvé a 17. század során váló *broadside ballad* formában jelentek meg. Az egyetlen fólióra nyomtatott, gyakran illusztrált szövegeket alig néhány pennyért árulták az utcai, házaló balladaárusok. A tömegesen nyomtatott termékek a társadalom szinte minden rétegéhez eljutottak, nem csak olcsóságuk és kiénekelve terjesztésük miatt, hanem azért is, mert a *broadside ballad*ek betűtípusát (*black letter*) tudták a legszélesebb körben elolvasni.¹¹ Népszerűségükhöz a rendkívül széles választék is hozzájárult: a kortárs eseményekre tett reflexióktól kezdve a szerelmes vagy épp hátborzongató történeteken át a népi vallásosság szövegeiig szinte minden szerepelt a kínálatban.¹² A tömeges példányszámok miatt nem meglepő, hogy az itt vizsgált három *broadside ballad*, a *King Alfred and the Shepherd*,¹³ a *King Edward and the Tanner of Tamworth*¹⁴ és a *King Henry and the Miller of Mansfield*¹⁵ is számos példányban maradt ránk (míg a késő középkori versek jellemzően egy-egy kéziratos példányban).

⁷ Az 1450 körül keletkezett 910 soros szöveg egy 17. század közepi kéziratosban (British Library Add. MS 27879, Percy Folio) maradt fenn, kiadását lásd: *Ten Bourdes és Bishop Percy's Folio Manuscript*, 550–594.

⁸ Az 1400 és 1450 között keletkezett szöveg egy kéziratosban (Cambridge University Library, MS Ff.5.48) maradt fenn, melyben a szöveg vége hiányzik. Jelenleg ismert formájában 1090 soros. Legfrissebb kiadását lásd: *Ten Bourdes*, további kiadásokért lásd: FURROW, 2013. *Introduction* (<https://bit.ly/2Euo2hX> – Utolsó letöltés: 2018. december 16.) A továbbiakban az idézetek ebből a kiadásból származnak.

⁹ Az 1468 körül keletkezett szöveg jelenleg erősen töredékes, 228 soros állapotában a Cambridge University Library Ee.4.35 kéziratosban maradt fenn. Kiadását lásd: *Pieces of Ancient Popular Poetry*, 57–66.

¹⁰ Az 1500 körül keletkezett szöveg jelenlegi töredékes formájában 525 soros, a Bodleian Library, MS Ashmole 61 kéziratosban maradt fenn. A legfrissebb kiadását lásd: *Ten Bourdes*, további kiadásait lásd: FURROW, 2013. *Introduction* (<https://bit.ly/2NvN6bC> – Utolsó letöltés: 2018. december 27.) A továbbiakban az idézetek ebből a kiadásból származnak.

¹¹ A különböző oktatási intézmények tanrendjében ugyanis az első évben a nyomtatványok olvasása szerepelt – ezt követte csak később az írás megtanulása. Így sok fiatal, akit szülei munkaképes korba érésükre kivettek az iskolából, noha írni nem is tanult meg, a nyomtatványokat el tudta olvasni. Erről részletesebben lásd például: FOX, 2017. 135–136; SZ. KRISTÓF, 2008. 213. Az olvasóközönség szélességéről lásd például: FOX, 2000. 41.

¹² A *broadside ballad*ekről részletesebben lásd: WATT, 1993. 1–15. és NEBEKER, 2007.

¹³ A címmel a *Stationers' Register*ben 1578-ban találkozunk először, ez tekinthető keletkezési dátumnak. (TRUESDALE, 2018. 221.) Összesen hat *broadside* példányban maradt fenn. A fennmaradt példányokat és a későbbi szövegkiadásokat lásd: TRUESDALE, 2018. 263–264. 31. lábjegyzet. A Truesdale által nem említett példányok: EBBA 20272, 20240, 32007. A továbbiakban az idézetek az EBBA 20272-ből származnak. (<https://bit.ly/2Xpq4HB> – Utolsó letöltés: 2018. december 27.)

¹⁴ Az 1600 körül keletkezett szöveg a *King and the Barker* adaptációja, későbbi változata. (TRUESDALE, 2018. 239.) Fennmaradt *broadside ballad* példányai: EBBA 30112, 31887, 20749, 31888. A továbbiakban az idézetek az EBBA 30112-ből származnak. (<https://bit.ly/2EcGqzD> – Utolsó letöltés: 2018. december 30.)

¹⁵ A cím 1624-ben szerepel először a *Stationer's Register*ben, ez tekinthető keletkezési dátumnak. (TRUESDALE, 2018. 205–206.) Összesen nyolc *broadside* példányban maradt fenn. Fennmaradt példányait és kiadásait lásd: TRUESDALE, 2018. 261–262. 16. lábjegyzet. Truesdale-nél nem említett példányok: EBBA 35495, 20252, 32229. A szöveg a *broadside ballad* formátum mellett egy 17. század közepi kéziratosban is fennmaradt, ez a *John de Reeve*-et is tartalmazó Percy Folio (BL Add. MS 27879). Kiadását lásd: *Bishop Percy's Folio Manuscript*, 147–157. A továbbiakban az idézetek az EBBA 33170-ből származnak. (<https://bit.ly/2E9zml> – Utolsó letöltés: 2018. december 30.)

Keletkezési idejüket tekintve tehát láthatóan két nagyobb csoportra oszlanak a király–közember szövegek, egy 15. századi és egy 16. század végi–17. század eleji csoportra. Ez magától értetődően számos eltérést vagy változást eredményez a két csoport között. Az első és leginkább szembetűnő a terjedelembeli változás. A korai, kéziratos szövegek igen hosszúak, még töredékes formájukban is: a *John de Reeve* 910 sor, a *King Edward and the Shepherd* 1090 sor (töredékes), a *The King and the Barker* 228 sor (erősen töredékes), a *The King and the Hermit* pedig 525 sor (töredékes). Ehhez képest a *broadside ballad*ek lényegesen rövidebbek: a *King Alfred and the Shepherd* 256 sor, a *King Edward and the Tanner of Tamworth* 156 sor és a *King Henry and the Miller of Mansfield* 240 sor. A terjedelembeli változás oka viszonylag kézenfekvő: a *broadside ballad*ek egyoldalas kiadási formája nem tette lehetővé az ennél hosszabb történetvezetést. A terjedelembeli rövidülés mellett azonban más eltérésekkel is számolhatunk: bizonyos elemek hiányoznak a későbbi, *broadside* szövegekből, és az általános hangulatuk is eltér a késő középkori csoportétól. Míg a korai szövegek helyenként hangot adtak a közember nemesellenes véleményének, addig ez a kései balladákban teljesen eltűnik.¹⁶ A korai szövegek társadalmi realitását is érzékletesebbnek szokás nevezni: az idő viharosra fordul, a tűzifa kevés, a közember éhes és zaklatják a király katonái.¹⁷ A későbbi balladákban ezzel szemben már csak az idillel találkozunk, a közember nem néz gyanakodva az ismeretlenre, akibe az erdőben belebotlik, nem él panasszal sorsa felől. A szereplők sematikusabbá válnak: a közember nem faragatlan, pusztán egyszerű, a király pedig kevésbé hajlamos a hibákra, inkább prototipikus bölcs uralkodóként működik.¹⁸ Rendkívül fontos az a tény is, hogy a találkozás oka maga is megváltozni látszik: míg a korai szövegekben az uralkodó jellemzően elszakadt az udvarától, és szinte élet-halál kérdése, hogy alattvalójánál megszállhasson, addig a balladákban már szándékosan csavarog el az erdőben, hiszen a közember társaságát keresni köztudottan jó mulatság.¹⁹ Maga a találkozás így élet-halál kérdését eldöntő véletlen helyett átalakul egy kellemes délutáni időtöltéssé.²⁰ Már fel sem merül az elnyomás vagy elégedetlenség lehetősége, a szövegeket az általános jókedv és vidámság lengi be.²¹ A változás tényére, ha nem is szolgál magyarázattal, felfigyelt a szakirodalom. Mark Truesdale úgy véli, hogy a balladahagyomány rebellisből konzervatívává válik.²² Ezt a lehetséges okok figyelembevételével inkább arra módosítanám, hogy a balladák esetében egy konszolidáltabb szövegcsoporthal találkozunk, amelyben a hangulat nem drámai, a szövegek hangvétele nem (annyira) kritikus.

Elsőként azonban elengedhetetlen megjegyezni, hogy a késő középkori szövegek mind tartalmi (például a közember gúnyolása), mind pedig formai jellemzőik (több

¹⁶ TRUESDALE, 2018. 17–20. A *King Henry and the Miller of Mansfield* konkrét példáját lásd: TRUESDALE, 2018. 210.

¹⁷ SMITH, 2010. 304–306.

¹⁸ SMITH, 2010. 313.

¹⁹ „The which King Alfred liking well, / forsooke his stately Court: / And in disguise unknowne went forth, / to see that Joviall sport.” *King Alfred and the Shepherd*, 5–8. „In Summer time when leaves grew greene, / and birds sitting on every tree: / King Edward would a hunting ride, / some pastime for to see.” *King Edward and the Tanner of Tamworth*, 1–4. (A kiemelések tőlem, V. Cs.)

²⁰ A *King Alfred and the Shepherd* kapcsán erről lásd: HUTJENS, 2009. 87.

²¹ TRUESDALE, 2018. 215.

²² TRUESDALE, 2018. 221.

száz, akár ezer soros terjedelem, kis példányszámú, kéziratos terjedés) miatt inkább tekinthetők az elit fogyasztóközönség igényeit kielégítő termékeknek. Ezzel szemben a 16–17. századi balladák egy sokkal szélesebb közönséget céloznak meg (mely a korábbi szövegek elit közönségét is magában foglalhatta), a populáris, vagyis a társadalom egésze által fogyasztott kultúra részét képezik. Így felmerül a kérdés, hogy érdemes-e tényleges változásokról beszélni a két szövegcsoporthoz, vagyis az egyikből alakult-e ki a másik, és egyáltalán működésükben összehasonlíthatóak-e.

Való igaz, hogy bizonyos történetpárok kétséget kizáróan kapcsolatot teremtenek a két csoport között, mert egyértelműen látható, hogy a korábbi hosszabb („elit”) vers bizonyos fokú leszármazottja a *broadside ballad*, hiszen a nevek, a cselekmény megegyeznek, még ha ez utóbbi bizonyos pontokon rövidül, egyszerűsödik is.²³ Minden bizonnyal ez is oka annak, hogy a szakirodalom is folytatólagosan, átalakulásként tekint a szövegekre, nem pedig két különálló hagyomány elemeiként. Ez azonban nem feltétlenül célravezető, hiszen, ha a motívumokban, a történet lényegében egyezést is mutatnak, mégis nagyrészt másmilyen befogadóközegben, és más-más korszakban működő szövegcsoporthoz van szó. Így véleményem szerint változások, átalakulás helyett (mely folytatóságot, így azonos közeget és közönséget feltételezne) eltérésekről beszélhetünk a két csoport között, és persze hasonlóságokról, melyek a mindkettőben jelenlévő történetstéma, azonos motívumok formájában bukkannak fel.

Ebben az esetben pedig nem a változás okára, hanem az eltérések, és még inkább a hasonlóságok okára kereshetünk választ. Az ugyanis tény, hogy maga a motívum mindkét csoportban jelen van: az alsóbb réteggel kellemes kimenetelű időtöltésbe bocsátkozó uralkodó, a figurák saját társadalmi kontextusukból kiragadott jellege és a hatalmi pozíciók megkérdőjelezése, a határátlépés mind a késő középkori verseknek, mind a balladának fő jellemzője.

Mindez összeköthető a korszakban az olvasás, irodalomfogyasztás terén végbemenő változásokkal. A 16. századi Angliában a különféle témájú olvasmányok, ahogy a *cheap print*, az olcsó nyomtatványok piaca elkezdte tömegesen termelni őket, ahogy a társadalomban egyre nőtt a nyomtatványokat olvasni tudók száma,²⁴ és ahogy a nyomtatott szövegek az árusítás vagy a felolvasás során visszaáramlottak a szóbeli kultúrába, úgy azok egyre szélesebb tömegek számára váltak elérhetővé. A(z irodalmi) szövegek beléptek a szinte az egész társadalmat elérő populáris piacra, ezzel a korábbiaknál lényegesen nagyobb méretű közönségre téve szert, mely közönség összetétele, és így igényei is szükségszerűen változatosabbak voltak, mint korábban. Ez szükségszerűen hordozta magával azt is, hogy a szövegeknek a szélesebb közönség sokrétűbb igényeihez kellett igazodniuk annak érdekében, hogy eladható termékek lehessenek az olcsó nyomtatványok piacának. Mivel a *cheap print* a társadalom alsóbb rétegei felé is utat nyitott, a *broadside* szövegekben nem találkozunk olyan epizódokkal, amelyekben a király udvarával és nemesével újraegyesítve jóízűen nevet a közember egyszerűségén, kigúnyolja alattvalóját. Az ilyen epizódok értelemszerűen csökkenthették volna a szövegek pozitív fogadtatá-

²³ Vö. például: *The King and the Barker* és a *King Edward and the Tanner of Tamworth*.

²⁴ Az alfabetizáció szintjéről, a nyomtatványokat olvasni képes lakosság arányáról lásd fentebb, 11. lábjegyzet.

sát, és így az eladhatóságukat is az alsóbb társadalmi rétegek körében. A terjedelem rövidsége, valamint az, hogy a cselekmény kevésbé összetett, mint a késő középkori szövegek esetében, magyarázható azzal, hogy a *broadside* szövegeknek már azok is beleestek a közönségébe, akik hosszabb, bonyolultabb szerkezetű és cselekményű szövegek befogadására nem lettek volna képesek. Így elengedhetetlen volt az is, hogy a szövegek rövidek legyenek, a cselekmény könnyebben érthető és követhető. A szövegek leegyszerűsítése a társadalmi kritikát megfogalmazó, elgondolkodtató részleteket is jellemzően elhagyja, ezzel kikerülve olyan részleteket, melyek esetlegesen az egyes rétegek kritikájára sarkalhatták volna a befogadót.²⁵

A késő középkori és a kora újkori szövegcsoporthoz tehát az eltérések alapján az a tény szolgál, hogy utóbbiak a populáris piacra optimalizált termékek. Ennek köszönhetően nem találkozunk bennük olyan elemekkel, terjedelemmel és bonyolult történetvezetéssel, melyekkel a késő középkorban igen, és melyek, bár az elit közönségnek minden bizonnyal a kedvére tennének, az alsóbb rétegeknek kevésbé. Ezen különbségek miatt valóban két eltérő módon működő szövegcsoporthoz beszélhetünk, mely az összehasonlításukat nem feltétlenül tenné indokolttá. Fontos azonban kiemelni az eltérések mellett a hasonlóságot is, mely részben a történettípus populáris piacon való felbukkanására is magyarázattal szolgálhat. A cselekmény lényege, a határátlépés és a hatalommegkérdőjelezés motívuma ugyanis mindkét csoportban jelen van, a populáris piacra optimalizálás mellett is megmarad. Úgy tűnik tehát, hogy ez egy minden közönség által kedvelt téma és motívum, mely éppen ezért, népszerűsége miatt szivároghatott le a késő középkori elitkultúrából a kora újkori populáris kultúrába. Két eltérő műfaj osztozik tehát a motívumon, mely így láthatóan több közönségtípus számára értelmezhető volt (noha nem feltétlenül azonos módon és azonos okokból). Így könnyen feltételezhetjük, hogy a motívum maga működhetett hasonlóképpen a két szövegcsoporthoz, hisz a szövegek cselekménye mindkettőben a határátlépésre, a hatalomátmenetelésre, a társadalmi rend (ideiglenes) felforgatására épít. Így a továbbiakban ennek a mindkét szövegcsoporthoz osztott motívumnak a működése mentén fogom a szövegek működését vizsgálni, a késő középkori, kora újkori (populáris) kultúra egy másik manifesztációjával, a közösségi ünnepekkel összehasonlítva.

A király–közember szövegek mindig egy tipikus uralkodói névvel ellátott angol királyt szerepeltetnek, de lényegi különbséggel, egyedi karaktervonásokkal ezek a figurák nem rendelkeznek. Bármelyik Edward király szerepelhet Edward királyként, mindegyiket ugyanazon joviális, népével jóindulatú, jókedélyű királyként mutatják be a szövegek. Emellett a szövegek történetisége is hasonlóan sematikus: noha a szövegek hangsúlyosan Anglia múltjában játszódnak, annak csak valamely megfoghatatlan, általános pontján.²⁶ Mégis ezzel az általánosított múlttal sokkal könnyebb azonosulnia befogadónak, mint az Edward-kor krónikákban olvasható reprezentációjával, hiszen itt hétköznapi emberek (molnár, varga), hétköznapi

²⁵ A populáris piac termékeinek sokféle célközönségéről lásd: CHARTIER, 2000. Más szövegek, így például a Robin Hood-balladák, verses regények populárisrá válásáról, populáris piacra optimalizálásáról lásd: WATT, 1993. 257; WIGGINS, 2012. 125–126, 138; SPUFFORD, 1981. 227. A Guy of Warwick-történetek kapcsán: 232–233. A Robin Hood szövegek közönségváltásával, közönségük kiszélesedésével többen foglalkoztak már, rövid áttekintését lásd: SPUFFORD, 1981. 231.

²⁶ SPUFFORD, 1981. 224.

érzések (öröm, harag) jelennek meg, és a király is elérhető közelségben tűnik fel.²⁷ A megidézett közös múlt és a nép egészét szimbolikusan képviselő király szerepeltetésén keresztül pedig a szövegek egy átfogó közösségérzetet képesek kialakítani a bármely rétegből származó befogadók között.²⁸

Mindemellett a szövegek láthatóan a társadalom rétegei közti határátlépésekkel, rituális elemekkel tarkított sémára épülnek. Véleményem szerint számos olyan motívum megtalálható bennük, melyek kifejezetten emlékeztethetik a befogadót a különböző kora újkori közösségi ünnepek egyes motívumaira. Mivel a szövegek esetében is számolhatunk az ünnepekéhez hasonló közösségi befogadással,²⁹ jogosan merülhet fel a kérdés, hogy nyújthattak-e a közösségi ünnepekéhez hasonló élményt, működésükben lehetett-e valamiféle hasonlóság. A továbbiakban tehát az ünnepek és a szövegek működése közt feltételezett kapcsolat, hasonlóság mentén kívánok a szövegekkel foglalkozni, kiemelve azokat a motívumokat, melyek hasonlóságot teremtenek a közösségi ünnepek és a király-közember szövegek működése között. Ezt követően a közösségi ünnepek a korszakban lezajlott változásai mentén igyekszem a király-közember szövegek változásaira is magyarázattal szolgálni.

A közösségi ünnepek és a szövegek

Közösségi ünnepek alatt a tanulmányban mindazokat az ünnepeket értem, melyeken az adott város, település minden vagy legtöbb tagja közösen vett részt. Ezek lehetnek egyházi ünnepek (például karácsony), évszakokhoz (májusünnap) vagy valamilyen helyi eseményhez kötődők (helyi védőszent, történelmi hős ünnepe) stb. Elengedhetetlen hangsúlyozni, hogy ezeket az ünnepeket nem kezelhetjük egyformán, hiszen különböző indíttatásból, eltérő jelentésekkel megrendezett eseményekről van szó.³⁰ Így én magam sem azt kívánom sugallni, hogy azonosként tekinthetünk akár az ünnepekre, akár a kiemelt motívumokra. A szakirodalom mégis bizonyos általános jellemzőket, megállapításokat elfogad az ünnepek és motívumok kapcsán, magam is ezekkel kívánok dolgozni.

Így a továbbiakban, mivel nem egyes ünnepesemények vizsgálatára törekszem, leginkább az általánosan elfogadott jellemzőikre támaszkodva hasonlítom működésüket a szövegekben megjelenő motívumokhoz. A közösségi ünnepek közül is érdemes kiemelni az általános rend felforgatásra építő ünnepeket, hiszen a szövegekben is épp ezt a felforgatást, hatalmi pozíciók (ideiglenes) átrendeződését látjuk. Emellett természetesen nem felforgató jellegű ünnepekkel is mutatnak párhuzamokat a szövegek, ám a vizsgálat alapját nem ezek képezik.

²⁷ WOOLF, 1991. 183.

²⁸ SHRANK, 2017. 30.

²⁹ Gyakran például a kocsmában fogyasztották közösen, a kocsmá egész közönsége ismerte a szövegeket. Erről lásd például: FOX, 2000. 26–27.

³⁰ Egyazon ünnep különböző megvalósulásai sem kezelhetők maradéktalanul egyenlőként, hiszen a londoni májusünnap és a vidéki faluban megrendezett májusünnap egészen biztosan nem működhetett ugyanúgy – csak hogy az egyik legegységesebb különbségen, a két esemény méretein alapuló eltérést említsük. Épp ezek alapján minden esemény egyedi vizsgálatát szorgalmazza: HUMPHREY, 2001. 35–41.

Az általános rend felforgatásával működő közösségi ünnepek vizsgálatában többféle értelmezési lehetőség is kínálkozik. Fontos kiemelni a Victor Turner által leírt *communitas*-jelenséget, amely szerint az átmeneti rituális, ünnepi állapot keretein belül a résztvevők a liminalitás állapotában az általános rendszerből kiszakítva egy szintre kerülnek.³¹ Így az ünnepek során is a résztvevők a megszokott társadalmi rendből kiszakítva, az ünnep ideje alatt, annak keretein belül egy szintre, a résztvevők szintjére kerülnek; a szövegekben pedig szintén ezt látjuk, ahogyan a vendégeskedés és vendéglátás időtartamára a közember és a király, saját közegükből kimozdítva egy szintre kerülnek. A történész Charles Phythian-Adams munkássága nyomán kialakult nézőpont képviselői szerint a közösségi ünnepek megerősítik a már kialakult társadalmi rendet, annak újrajátszásán, bemutatásán keresztül. Egy ettől eltérő értelmezés szerint a közösségi ünnepek az ellenállás eszközeiként működtek, melyek bemutatták és megerősítették a közösségen belüli különbségeket.³² A két említett álláspontot egyesíti az az elképzelés, mely szerint az ünnepeknek stabilizáló és a meglévő rendszert megerősítő funkciója volt, mely az időszakos felboruláson és rendetlenségen (*misrule*) keresztül működhetett.³³ Vagyis az ünnep a saját keretein belül felforgatta a normális társadalmi rendet, ezzel lehetőséget adva az alsóbb rétegeknek a feszültség levezetésére, az ünnep végén pedig a normális társadalmi rend állt vissza, mely így, a feszültségek levezetésével, az ideiglenes felborítással lett megerősítve. Ez a „biztonsági szelep” modell, mely Bahtyin nyomán gyakran kerül elő a karneválértelmezések kapcsán, és így bármiféle a társadalmi rend felforgatására építő, karneváli jellegű ünnep kapcsán.³⁴ Ennek értelmében egy bizonyos napon a szabályok áthághatóvá válnak, mely hozzájárul a társadalomban felgyülemlett feszültségek levezetéséhez, legyen ez akár egyének, akár nagyobb csoportok közötti feszültség. A király–közember balladák esetében is értelmezhetjük a felforgatást a karneválemélet mentén, illetve egy biztonsági szelepként, így a továbbiakban e fogalmak mentén foglalkozom mind az ünnepekkel, mind pedig a szövegekkel.³⁵

Nem szabad elfeledkezni azonban arról sem, ahogy ezt fentebb említettem, hogy a szövegek olyan közösségi ünnepi elemekkel is párhuzamokat mutatnak, melyek nem kifejezetten a megszokott rend feje tetejére állítására törekszenek (például helyi történelmi események ünnepei). Helyette inkább az ünnep keretein belül egy szintre helyezik a részt vevő személyeket, a közösség minden tagját. Így a felforgatás keretei teremtette feszültséglevezetés helyett az összetartozást, a közösséget a közös szokások, megosztott kultúra előtérbe helyezésével erősítik. Mindezeket figyelembe véve a közösségi ünnepeket tekinthetjük a közösséget összetartó eseményeknek, melyek során lehetőség nyílt egyrészt a közösség (és az egyének) feszültségeinek levezetésére, a különböző társadalmi rétegek összetartozása pedig bizonyos motívumokon keresztül megerősítettet.³⁶ Így rendkívül fontos szerephez jutottak az ingatag társadalmi egyensúly folyamatos fenntartásában, ahogy azt William Piers püspök kifejezte 1633-ban a templombúcsúk kapcsán, melyek

³¹ Részletesebben kifejtve lásd: TURNER, 2002. 152.

³² Például: BILLINGTON, 1991. vagy LINDENBAUM, 1996.

³³ HUTTON, 2005. 75.

³⁴ BAHTYIN, 1982. és HUMPHREY, 2001. 11–21.

³⁵ A szövegek bahtyini karneválemélet mentén történő értelmezéséért lásd például: TRUESDALE, 2018.

³⁶ Ezen a véleményen van például: WRIGHTSON, 1990. 41–42; UNDERDOWN, 1987. 44; STOKES, 2001. 247.

véleménye szerint civilizáltabbá tették az embereket és általánosságban növelték a baráti szeretetet minden résztvevő között.³⁷

Közösségi ünnepek a kora újkori Angliában

Mind a vizsgált szövegek, mind a közösségi ünnepek radikális változáson mentek át a 16–17. század folyamán, noha a változás természete egészen másfajta volt. A reformáció irányzatai, a rekatolizáció és az uralkodó(i attitűdö)k váltakozásának köszönhetően a vizsgált időszakban a korlátozás és bátorítás váltakozó hullámai között találjuk ezeket az ünnepeket, mely tendencia hosszú távon (a 17. század végére és a 18. századra) a visszaszorulásukat eredményezte.³⁸ VIII. Henrik uralkodása során a reformációt követően kezdődött meg jellemzően a vallásos ünnepek visszaszorítása, például a helyi templomalapítószentek ünnepeinek egyetlen napra, október első vasárnapjára történő összevonásával.³⁹ VI. Edward protestáns uralma alatt a vallásos ünnepek mellett az évszakokhoz, helyi történelemhez stb. kapcsolódó ünnepek is erős támadás alá kerültek, és csak I. Mária uralkodása alatt, a katolicizmus visszaállításával nyerték vissza régi szerepüket.⁴⁰ I. Erzsébet uralkodása során viszonylagos nyugalomról lehet beszélni, a visszaszorítási törekvések közel sem voltak olyan hevesek, mint Edward idejében. A templombúcsúk az 1560-as években újból virágkorukat élték, és Úrnapján is újra előkerültek a színdarabok, még ha a körmenetek nem is.⁴¹ Mégis Erzsébet uralkodása alatt észrevehető az ünnepek folyamatos hanyatlása, melynek okát részben a protestáns lakosság hozzáállásában kereshetjük.⁴² I. Jakab Erzsébethez hasonlóan viszonyult az egyházi és világi ünnepekhez, de valamivel erősebb *sabbatarian* felhanggal – noha az igazán erős puritán követeléseknek, vagyis a szórakozások mindenkorai visszaszorításának nem engedett.⁴³ Így nem maguk a szórakozási formák, hanem azoknak egy

³⁷ „[...] for the civilizing of the people, for their lawful recreations, for composing differences by meeting of friends, for increase of love and amity as being feasts of charity, for relief of the poor, the richer sort keeping then open house, and for many other reasons.” Idézte: HINDLE, 1995. 158. A dátumot és a (pontosabb) teljes szöveget lásd: *Calendar of State Papers*, 275–6. Az ünnepek szerepéről lásd továbbá: WRIGHTSON, 1990. 41–42; HINDLE, 1995. 157–158.

³⁸ HUTTON, 1994. *Reformation of Manners* (111–152.) és *The Battle for Merry England* (153–199.) című fejezetek.

³⁹ UNDERDOWN, 1987. 47. és HUTTON, 1994. 74.

⁴⁰ HUTTON, 1996. 300–301. és HUTTON, 1994. 95.

⁴¹ HUTTON, 1994. 113–4. és HUTTON, 1996. 367–8.

⁴² HUTTON, 1994. 142–4.

⁴³ A *sabbatarianism* egy puritán mozgalom, amely Angliában a 16. század második felétől kezdve nyert teret magának. Egyik legfontosabb pontja az Úr napjának, a vasárnapnak a tisztelete. Ezt a napot egészében az istentiszteletnek kellett szentelni, ennek megfelelően bármiféle szórakozás véteknek minősült. Mivel számos ünnep, szórakozási forma katolikus alapokra (például szentek ünneplése) volt visszavezethető, vagy erkölcstelen tevékenységekkel járt (például részegeskedés a kocsmában) – ezek hétköznapi gyakorlása is véteknek minősült, a vasárnapi pedig még inkább. A vasárnap tisztelete miatt nem tévesztendő össze a hetednap szombatistákkal vagy a szombatosokkal. Mivel az ünnepek gyakran estek vasárnapra, és a vasárnap a kikapcsolódásra leginkább alkalmas napként működött, a vasárnapi multságok korlátozására való törekvések nagy társadalmi feszültségek alapjául szolgáltak.

bizonyos időpontra, vasárnapra helyezése került korlátozás alá (bár lévén, hogy a vasárnap volt a szórakozásra alkalmas szabadnap, ez súlyosan vissza is vetette a kikapcsolódási lehetőségeket). Uralkodása során az ünnepek kapcsán folyamatos egyensúlyozás figyelhető meg az egyre erősebben protestáns-puritán (és így az ünnepek korlátozását sürgető) parlamenttel.⁴⁴ I. Károly trónra lépésekor jóváhagyta azt az apja és előtte Erzsébet által is megvétőzött törvénytervezetet, mely igen súlyosan érintette az egyházi és világi ünnepeket, és a puritán követeléseknek megfelelően még jobban lecsökkentette az azok gyakorlására engedélyezett időpontokat. Később azonban engedményeket is tett, kifejezetten például a vasárnapi templombúcsúkat engedélyezésével. Károly uralma alatt is a parlamenttel és társadalmi igényekkel való folyamatos egyezkedés figyelhető meg az ünnepek kapcsán, bár talán kevésbé sikeresen, mint Jakab uralkodása alatt, mivel az ehhez köthető feszültségek csak egyre nőttek.⁴⁵ Ennek eredményeként az ünnepek folyamatosan visszaszorultak, és az azokat teljesen elvető helyi puritánok és a megengedőbb csoportok ütközőpontjaivá váltak. Az 1640-es évek, a polgárháború kitörése az ünnepek elleni radikális fellépést, azoknak korábban nem látott mértékű visszaszorulását eredményezte.⁴⁶

Az ünnepek és a vizsgált szövegek összehasonlítását több tényező is indokolta teszi. Egyrészt, ahogy azt látni fogjuk, számos kapcsolódási pontjuk van, melyek az ünnepek működését ismerő befogadónak könnyen feltűnhetnek. Másrészt pedig hasonló időszakban estek át jelentős változásokon, így összehasonlításuk már csak azért is kézenfekvő, mert az egy időben lezajló változásoknak feltételezhetően lehet közös gyökerük, lévén ugyanannak a komplex, sokféle elem közt kapcsolatot teremtő rendszernek, a populáris kultúrának a részei.

A közös motívumok

Az első, talán legegyszerűbb ilyen hasonlóságot mutató elem a különböző társadalmi rétegek együtt szórakozása. Ez a szövegekben lényegében a történet alapját jelenti, a király és a közember együtt töltik idejüket, egy vendégség, mulatság keretein belül. Noha a közember a szöveg világán belül nincs tudatában annak, hogy a felső réteggel mulat együtt, a befogadók számára ez folyamatosan előtérbe van helyezve. Ehhez társul a szükségszerű hatalomátengedés: a király (jó vendégként) alárendeli magát házigazdájára, a közember utasításainak. Az ünnepeken az együtt szórakozásnak szimbolikus és tényleges megvalósulásával is találkozunk. Szimbolikusán valósul meg, mikor az adott ünnepen a részt vevő közösség tagjai közül királyt, esetleg királynét és királyi udvart választanak, akik aztán vezetik az ünnepséget. Ennek egyik leggyakoribb megvalósulása a májusünnepek

⁴⁴ Ennek lépései például az 1618-as *Book of Sports* kiadása, vagy a *sabbatarian* törvénytervezet megvétőzése 1621-ben. A Jakab uralkodása alatt az ünnepek kérdéskörét övező vitákról és változásokról részletesebben lásd: HUTTON, 1994. 154–183.

⁴⁵ A Károly uralkodása alatt az ünnepek kérdéskörét övező vitákról és változásokról részletesebben lásd: HUTTON, 1994. 185–199.

⁴⁶ Az ünnepek polgárháború alatti sorsára itt részletesebben a vizsgálat időbeli korlátai miatt nem térek ki, kifejtve lásd: HUTTON, 1994. 200–226.

nyárkirálya és udvara, akik jelmezben vették fel az uralkodó szerepét.⁴⁷ Ezek a hamis királyok (*mock kings*) nemcsak a májusünnepken bukkanhattak fel, hanem számos ünnepen, akár húsvétkor vagy különböző alkalmakból rendezett körmeneteken is.⁴⁸ Ezeken a hamis király vezette multságokon az egész helyi közösség, annak minden társadalmi rétege részt vett, tehát tényleges együtt mulatásról is beszélhetünk, mégis ezekben az esetekben talán az uralkodó szimbolikus jelenléte a legfontosabb.⁴⁹ A király figura személyében egy társadalmi megegyezésen alapuló, időszakos hatalomátengedést látunk.⁵⁰ Ez a különböző helyi társadalmi rétegeket ültette egy közös ünnepi keretbe, mozgatta őket közösségként. A „király és udvara” narratívának köszönhetően pedig a legfelső társadalmi réteg is szimbolikusan beemelődött az ünnepségbe, és így a közösségbe.⁵¹ Ez pedig segített elképzelhetőbbé, kézzel foghatóbbá, megközelíthetőbbé tenni a király (és az udvar) képét.⁵²

Ennél kézzelfoghatóbban is megvalósulhatott a társadalmi rétegek együtt mulatása, és az annak során történő hatalomátengedés. Ennek egyik legtipikusabb formája a például – bár nem kizárólagosan – karácsonykor előtérbe kerülő *Lord of Misrule* (Rendtelenség Úr) figurákban keresendő.⁵³ A karácsonyi ünnepségsorozat alatt az alsóbb rétegek egyik képviselőjének átengedett hatalmi pozíció már a 12. századtól jelen lévő, Franciaországból származó hagyomány. Egyházi kontextusban Bolondok, Szamarak vagy Szubdiakónusok Lakomájaként (*Feast of Fools, Asses, Sub-deacons*) működött.⁵⁴ Világi kontextusban pedig a háztartás alsóbb rétegeiből választott *Lord of Misrule* feladata volt az ünnepségsorozat levezénylése, mely során tényleges urának is utasításokat adhatott, és a háztartás felett átvette a hatalmat.⁵⁵ Míg *Lord of Misrule* szerepét az uralkodói udvarban így is egy nemes töltötte be, addig a vidéki *gentry* háztartásokban már kifejezetten az alsó réteg tagjai, a szolgák közül került ki.⁵⁶ Az említett ünnepeken lezajló hatalomátengedés hasonló funkciót tölt be, mint a balladákban az, hogy a közember kerül (tudta nélkül) hatalmi pozícióba. A király teljesíti utasításait, az együtt (szórakozással) töltött este során a közember a tényleges úr. A szövegek közönsége pedig folyamatosan tudatában van, hogy a király együtt mulat a közemberrel, hiszen számukra nincs elrejtve az uralkodó kiléte. Így nem közvetlenül a szövegbeli közemberben lép működésbe

⁴⁷ HUTTON, 1996. 296–299.

⁴⁸ HUTTON, 1996. 249. és ASHLEY, 2001. 10. Természetesen ez nem csak angol területen volt elterjedt szokás. Franciaországban megvalósuló királyválasztással, szerepcserével dolgozó ünnepek (*reynage*), azok politikai jelentéshálózatának kifejtése: LE ROY LADURIE, 2000. különös tekintettel 228–247., noha itt egy sokkal feszültebb szituációra látunk példát.

⁴⁹ HUTTON, 1994. 30.

⁵⁰ STOKES, 2001. 242–3.

⁵¹ Ugyanez megfigyelhető walesi területeken is, lásd például: SUGGETT, 1996. 100–101.

⁵² JACOBS, 2006. 138.

⁵³ A terminológia rövid tisztázást igényel: *Lord of Misrule*-ok felbukkannak egyéb ünnepekkor is, például a májusünnepen nem feltétlenül nyárkirálynak nevezik az ünnepséget vezető személyt, hanem akár *Lord of Misrule*-nak is. A karácsonyi *Lord of Misrule* annyiban különleges, hogy kifejezetten a háztartáson belüli hatalomátengedéshez kapcsolható.

⁵⁴ HUTTON, 1996. 129–130

⁵⁵ A *Lord of Misrule* működéséről lásd például: HUTTON, 1994. 10. és PHYTHIAN-ADAMS, 1990. 249–250.

⁵⁶ HUTTON, 1996. 138.

az ünnepekéhez hasonló biztonsági szelep funkció, hiszen ő nem tudatosan éli meg a tényleges hatalomátengedést, hanem a szöveg közönségében, mely ennél a történettípusnál épp olyan programszerűen várja a hatalomátengedést, mint az ünnepek esetében. A király kilétének folyamatos hangsúlyozása a szöveg részéről lehetővé teszi, hogy a közönség a közember szerepébe belehelyezkedve elfeledkezzen arról, hogy a szövegbeli közember ennek a tudásnak nincs birtokában. A mindenkor királlyal megésett személyes történetek pedig épp úgy megfoghatóbbá teszik, közelebb hozzák az uralkodót (és rajta keresztül kollektíven a felsőbb társadalmi rétegeket), mint a hamis királyt szerepeltető ünnepek.

A második fontos kapcsolódási pont a közös lakoma. Ez a hét vizsgált szövegből ötben lezajlik, a másik kettőben pedig beszéd szintjén utalnak rá.⁵⁷ A szövegek sajátos motívuma a kettős lakoma (*double feast*), mely során a királyt vendégül látó közember elsőként egy nagyon szegényes vacsorát tálal fel. Ezt a király kifogásolja, és felveti, hogy nem lehetne-e finomabb vacsorát fogyasztani. Erre a közember – miután titoktartásra eskette a királyt – a főúri udvarokat is megszegényítően gazdag lakomát tálal fel, melynek vadhúsa jellemzően a király erdejéből származik. Ezt a kettős lakomát a szakirodalomban már korábban is egy feje tetejére állított (a közember a vendéglátó, a lakoma irányítója; az ételek bősége még a királyi udvarra is szegényt hozna), a figurák közötti társadalmi különbségeket, rangbeli határokat elmosó elemként értelmezték.⁵⁸ Emellett a lakoma arra is rámutat, hogy az alsó és felső társadalmi réteg ízlésében nincsen tényleges, természetszerűen adott különbség: mindketten az ízletes hattyúsültre vágyanak, a közembernek nem kedvence a tavalyi sós szalonna csak azért, mert közember.⁵⁹ Ezzel szintén lebontják a szövegek a különböző társadalmi rétegek között feltételezett határokat, közelebb hozzák egymáshoz a királyt és a közembert, rámutatnak arra, hogy lényegi különbség nincs köztük.⁶⁰

Ezek azonban a szövegek mélyén meghúzódó értelmezési lehetőségek, melyeknél egyértelműbb, konkrétabb kapcsolódási pontot is kiemelhetünk. Ez a kapcsolódás igen kézenfekvő, hiszen a különböző társadalmi rétegek együtt lakomázásáról van szó. A különböző ünnepek során elköltött közösségi étkezés egy igen fontos és gyakori eleme volt a helyi közösségi életnek. Kifejezetten ilyenek voltak a templombúcsúk (*church ales*), melyek a templomkertben kerültek megrendezésre, és melyek bevételét valamilyen karitatív célra fordították. Ezeket a multságokon az egész helyi társadalom, tehát a felső rétegek, így a *gentry* is részt vettek, sőt, gyakran finanszírozták is ezeket.⁶¹ Amellett, hogy ezek az alkalmak a helyi szegénygondozásban, a templom karbantartásában stb. fontos szerepet játszottak, az együtt mulatás keretein belül a helyi közösség tagjait is közelebb hozták egy-

⁵⁷ A *King and the Barker*ben, illetve annak későbbi változatában, a *King Edward and the Tanner of Tamworth*ben csak szót ejtenek arról, hogy együtt egyenek, erre végül nem kerül sor.

⁵⁸ Lásd például: TRUESDALE, 2018. 111–114., a *John de Reeve* kettős lakoma jelenete kapcsán, ahol alaposan elemezve mutatja be, hogy miként kerül a király és John egy szintre a vacsora során.

⁵⁹ A társadalmi alapon eltérő étkezési vágyakról, adott rétegeknek megfelelő, egészséges ételekről alkotott elképzelésekről, korabeli orvosi véleményekről részletesebben lásd: MONTANARI, 1996. 100–111.

⁶⁰ SMITH, 2010. 308–309.

⁶¹ HUTTON, 1996. 295–297. és SUGGETT, 1996. 85–86.

máshoz. A májusi templomkertben tartott vacsora általánosságban a lakók közt békét és szeretetet teremtő jellegét dicséri Goodrich rendbiztos (constable) is (a mulatságon történt erőszakos atrocitás részletezése előtt).⁶² Hasonló együtt étkezések, a felső rétegek nyújtotta megvendéglések a templombúcsúk mellett egyéb ünnepeken is előfordultak, így például Szent Iván éjszakáján a máglyagyújtások mellett.⁶³ John Stow *Survey of London*-jában dicséri a nyárközép időszakában tartott hasonló lakomákat, ahol a gazdagabb lakosok vendégelték meg az egész közösséget, és amelyek kibékítették a korábbi ellentéteket, az esküdt ellenségeket szerető barátokká tették.⁶⁴ Ezek minden bizonnyal túlzó bemutatások, és nem kell feltétlenül azt gondolnunk, hogy valóban az ellenségek barátokká váltak volna egyetlen ilyen ünnep hatására. A dicsérő leírások nagy száma miatt azonban feltételeznünk kell, hogy valamiféle pozitív hatást igenis gyakorolniuk kellett a közösség életére ezeknek a közös lakomáknak. A király-közember szövegekben pedig pontosan ilyen együtt étkezéssel találkozunk, mely a szövegbeli közemberben ugyan nem tudatosul, a befogadókban viszont annál inkább. Így a szövegek ezekre az ünnepi étkezésekre emlékeztetve felidézhetik azoknak közösségformáló hangulatát.

A szövegekben a lakomákhoz szorosan kapcsolódik a következő vizsgálandó motívum, az alkoholfogyasztáson alapuló játék. Ez ugyan csak két szövegben jelenik meg, mégis említést érdemel.⁶⁵ A vacsora során a bor fogyasztásához érkezve a közember felveti, hogy játsszanak egy játékot. Ennek lényege mindig az, hogy az egyik fél egy kifejezést mond, a *King and the Hermit*-ben ez a „Fusty bandias”, a *King Edward and the Shepherd*-ben pedig a „passilodion”, ekkor iszik a kupából.⁶⁶ A másik félnek erre a megfelelő kifejezéssel kell válaszolnia (*King and the Hermit*: „Stryke pantner”, *King Edward and the Shepherd*: „berafrynde”), ekkor átveszi a kupát és kiissza azt. Itt is ki kell emelni egyrészt azt a lehetséges értelmezést, hogy ekkor kerül igazán kulturálisan közel egymáshoz a király és a közember, hiszen az uralkodó beletanul alattvalója szokásaiba.⁶⁷ Emellett pedig maga a játék sok hasonlóságot mutat a karácsonyi *wassailing* szokásával, mely lényegét tekintve szintén egy

⁶² „[...] to bee merrye in most neighbourly and friendly sorte accordinge to the antient custome of the saide towne and Countrey those holy daies tyme out of mynde used with mirth musique and dansing without entent of hurt to anye personn but to make peace and love betweene all neighbours.” (Kiemelés tőlem, V. Cs.) REED *Herefordshire, Worcestershire*, 74. De hasonló véleményért lásd még Piers püspök kijelentését fentebb.

⁶³ HUTTON, 1996. 371–373.

⁶⁴ „In the Moneths of Iune, and Iuly, on the Vigiles of festiuall dayes, and on the same festiuall dayes in the Euenings after the Sunne setting, there were usually made Bonefiers in the streetes, euery man bestowing wood or labour towards them: the wealthier sort also before their doores neare to the said Bonefiers, would set out Tables on the Vigiles, furnished with sweete breade, and good drinke, and on the Festiuall dayes with meates and drinks plentifully, whereunto they would inuite their neighbours and passengers also to sit, and bee merrie with them in great familiaritie, praying God for his benefites bestowed on them. These were called Bonefiers aswell of good amitie amongst neighbours that, being before at controuersie, were there by the labour of others, reconciled, and made of bitter enemies, louing friendes, as also for the vertue that a great fire hath to purge the infection of the ayre.” *Survey of London*, I. 101.

⁶⁵ *The King and the Hermit*, 334–381. sor. és *King Edward and the Shepherd*, 313–370. sor.

⁶⁶ Mind ezek, mind a válaszként mondandó szavak értelmetlenek. A feltételezhető visszafejtésükért, értelmezésükért lásd: *The King and the Hermit*, lábjegyzet a 341-es sorhoz és *King Edward and the Shepherd*, lábjegyzet a 317-es és 320-as sorhoz.

⁶⁷ SMITH, 2010. 310.

italfogyasztáson alapuló játék. A 14. század óta megfigyelhető szokás során egy nagyméretű kupában szolgáltak fel italt, és a csoport vezetőjének azt kellett mondanania, hogy „wassail” (óangol „egészségedre”), melyre társai „drinkhail”-lel (szintén óangol „egészségedre”) feleltek. Ekkor a vezető ivott a kupából, majd továbbadta, és így folytatódott a játék. Ez a szokás a 17. században már házról házra járással egészült ki, a *wassailinget* végző csoport tagjai minden háznál ittak a kupából, és alkalmanként (pénz)jutalomban részesültek.⁶⁸ A szövegekben megjelenő, értelmetlennek tűnő szavakkal működő játékok kifejezett hasonlóságot mutatnak ezzel, és így könnyen felidézhetők nem csak magát a *wassailinget*, hanem a karácsonyi ünnepeken keresztül hozzá kapcsolódó ünnepi hangulatot, közösségérzetet.

Az eddigi kapcsolódási pontok tárgyalása során a karácsonyi és a májusi–nyári ünnepi időszak került főként elő. Ezért is nem olyan meglepő, hogy a szövegek a maguk időbeli pozicionálásával is kapcsolódni látszanak a közösségi ünnepekhez. Itt természetesen nem az évszám szerinti elhelyezésről van szó, hisz, ahogy arról fentebb már szó esett, az meglehetősen homályos. Helyette az év adott szakaszára pozicionálásról, ez a szakasz pedig kifejezetten a májusi–nyári (ünnepi) időszak. A hét szövegből három nevezi meg, hogy az év során mikor játszódnak az események, és ezek mindegyike erre az időszakra utal. A *King Edward and the Shepherd* egy májusi reggelre teszi a király kilovaglását az udvarból, a *King Edward and the Tanner of Tamworth*, illetve a *King Henry and the Miller of Mansfield* pedig egy nyári napra.⁶⁹ A nagyméretű közösségi ünnepek tartására, legyenek akár egyháziak akár világiak, a májusi–nyári időszak kifejezetten alkalmas volt, hiszen a meleg lehetővé tette, hogy a szabadban, nagy, nyitott helyeken minél több ember részvételével ünnepelhessenek.⁷⁰ Számos kifejezetten közösségi ünnep esik így erre az időszakra, és nem tűnik túlzónak a feltételezés, hogy magának az időszaknak az említése a befogadói tudatban kapcsolatot létesíthetett az ünnepek és a szövegek között. Ahogy korábban már említettük, a májusi–nyári játékok fontos figurája volt a hamis király, így az ismeretlenül vendégeskedő király és az ideiglenesen úr pozíciójába kerülő közember történetéhez kifejezetten illett ez az időpont.

A fentiek alapján elmondható, hogy a szövegek számos olyan elemet tartalmaznak, melyek működésükben a közösségi ünnepek bizonyos pontjaira emlékeztetnek. A számos kapcsolódási pont miatt könnyen feltételezhetjük, hogy a szövegek megidézhetők az ünnepi hangulatot. Így maguk is azt a közösségérzetet közvetíthették, melyet az ünnepek is, főként, ha figyelembe vesszük, hogy a szövegek egyik elsődleges fogyasztási módja jellemzően közösségi volt (kocsmában, összejövetelen stb.).⁷¹ Arra azonban tekintettel kell lennünk, hogy a szövegek hallgatása-olvasása minden bizonnyal nem jelenthetett például egy májusünnepen való részvételhez hasonlóan

⁶⁸ HUTTON, 1996. 31–32. és HUTTON, 1994. 13.

⁶⁹ „Oure kyng went hym in a tyde / To play hym be a ryver side / In a mornyng of May.” *King Edward and the Shepherd*, 13–15.; „In Summer time when leaves grew greene, / and birds sitting on every tree: / King Edward would a hunting ride, / some pastime for to see.” *King Edward and the Tanner of Tamworth*, 1–4.; „All a long summer’s day rode the king pleasantly / With all his princes and nobles each one” *King Henry and the Miller of Mansfield*, 7–8. (A kiemelések tőlem, V. Cs.)

⁷⁰ HUTTON, 1996. 294.

⁷¹ A különböző közös eseményeken, jellemzően kocsmában történő fogyasztásról lásd például: FOX, 2000. 26–27. 41; WAIT, 1993. 1–26.

intenzív élményt, így a szövegek esetében valamivel kevésbé erőteljes hatással kell számolni. A feltételezés azonban kézenfekvőnek tűnik, hogy a király–közember szövegek, ha nem is akkora jelentőséggel, de hasonlóképpen részt vettek a (helyi) társadalom közösség-szervezésében, mint a közösségi ünnepek.

Az átalakulás

A közösségi ünnepekkel való felvázolt kapcsolat egy új nézőpontot is meg enged nyitni annak értelmezésében, hogy miért lehetett a motívum és a téma a populáris kultúra piacán is, a *broadside ballad*ek formájában népszerű. Amennyiben a szövegeknek a fent felsorolt tényezők miatt tulajdoníthatunk egy bizonyos mértékű közösségépítő, az ünnepekére hasonlító szerepet, úgy nagy számban történő terjesztésük a nevezett ünnepek visszaszorulásának idején egyfajta helyettesítő szerepre utalhat. Az ünnepek számának csökkenésével csökkent a lehetőség a közösségi feszültség levezetésére, az egyének közösséggé szervezésére szolgáló lehetőségek száma is csökkent. A hasonló hatással rendelkező szövegek azonban bizonyos mértékig betölthették ezt az ünnepek hagyta űrt, kifejezetten a minél szélesebb közönség változatos igényeinek kielégítésére optimalizált, populáris formájukban.

A korábbiakban láttuk azt is, hogy a király–közember balladák azonban éppen az ünnepekhez hasonló módon működtek: a legfelső és a legalsó társadalmi réteget a közös mulatás kereteibe helyezték, a közösségi szórakozásban fontos szerepet betöltő lakomákat, alkoholfogyasztáson alapuló játékokat idézték meg. A szövegek magukat a közösségi szórakozás tipikus idejére pozicionálták. Ezek a motívumokon keresztül könnyen kölcsönözheték maguknak a közösségi ünnepek hatásmechanizmusát, és rendelkezhetek az ünnepekhez hasonlóan a közösséget formáló, egyesítő képességgel.

Emellett a 16–17. század során a balladák átalakultak egy populárisabb, ténylegesen tömegek által fogyasztható (és fogyasztani vágyott) formába. A terjedelmük rövidebb lett, a cselekményvezetés egyszerűbb, a karakter- és problémaábrázolás sematikusabb. Így alkalmassá váltak egy gyakorlatilag ugyanakkora közönség igényeinek lefedésére, mint maguk az ünnepek, és ez a közönség a társadalom egészét jelentette. Az ünnepekéhez hasonló működésmód és a tömegek fogyasztására való optimalizálás találkozása pedig könnyen szolgálhatott azzal az eredménnyel, hogy a balladák alkalmassá váltak a visszaszoruló ünnepek hagyta űr (részleges) betöltésére. A közösségi fogyasztás során így egy az ünnepekéhez hasonló élményt nyújthattak, de az ünnepektől teljesen eltérő, így ugyanazon okokért nem is támadható formában.⁷²

Ennek köszönhetően a társadalmi kommunikáció fontos eszközeiként működhettek, csakúgy, mint a közösségi ünnepek. Közelebb hozhatták egymáshoz a társadalmi rétegeket, csökkenthették a különbségérzetet, erősíthették az összetartozást. Ehhez minél szélesebb rétegek igényeit kielégítő módon kellett működniük a szövegeknek, és épp az ehhez való igazodást látjuk a késő középkori versek és a kora újkori balladák különbségein keresztül. Így amellett, hogy a szövegekben

⁷² A közösen történő fogyasztásról a korábbiak mellett lásd például: SCHWEGLER, 1980. 438.

korábban már megfigyelt változásokat sorra vesszük, azoknak egy lehetséges okára is rábukkanhatunk: a felvevőpiac és a felvevőpiaci igények, vagyis a társadalmi igények megváltozása részben motiválhatta a szövegek változását is.

Felhasznált irodalom és rövidítések

Nyomtatott források

Bishop Percy's Folio Manuscript

1868 *Bishop Percy's Folio Manuscript. Vol. 2.* Eds.: FURNIVALL, Frederick J. – HALES, John W. London, N. Trübner & Co., 1868.

Calendar of State Papers

1863 *Calendar of State Papers, Domestic Series, Charles I. 1633–1634.* Ed.: BRUCE, John. London, Longman–Green, 1863.

EBBA

é. n. *Early English Broadside Ballad Archive (EBBA).* Eds.: FUMERTON, Patricia – STAHLER, Carl – PALMER-BROWNE, Megan. Santa Barbara, University of California. (https://bit.ly/2NCYeCL – Utolsó letöltés: 2019. február 25.)

King Alfred and the Shepherd

1635? *The Shepheard and the King, and of Gillian the Shepheards Wife, with [Her] Churlish answers: being full of mirth and merry pastime.* EBBA 20272 (https://bit.ly/2Xpq4HB – Utolsó letöltés: 2019. március 24.)

The King and the Barker

1791 *The King and the Barker.* In: *Pieces of Ancient Popular Poetry: From Authentic Manuscripts and Old Printed Copies.* Ed.: RITSON, Joseph. London, C. Clarke, 1791. 57–66.

The King and the Hermit

2013 *The King and the Hermit.* In: *Ten Bourdes.* Ed.: FURROW, Melissa M. Kalamazoo, Medieval Institute Publications, 2013. (https://bit.ly/2Fwdbol – Utolsó letöltés: 2019. március 24.)

King Edward and the Shepherd

2013 *King Edward and the Shepherd.* In: *Ten Bourdes.* Ed.: FURROW, Melissa M. Kalamazoo, Medieval Institute Publications, 2013. (https://bit.ly/2OoWXA6 – Utolsó letöltés: 2019. március 24.)

King Edward and the Tanner of Tamworth

é. n. *A Pleasant new Ballad betweene King Edward the fourth, and a Tanner of Tamworth, as hee rode upon a time with his Nobles on Hunting, towards Drayton Basset.* EBBA 30112 (https://bit.ly/2EcGqdZ – Utolsó letöltés: 2019. március 24.)

King Henry and the Miller of Mansfield

é. n. *A Pleasant Ballad of King Henry II. And the Miller of Mansfield, Shewing how he was Entertain'd and Lodg'd at the Miller's House.* EBBA 33170 (<https://bit.ly/2E9zml> – Utolsó letöltés: 2019. március 24.)

Pieces of Ancient Popular Poetry

1791 *Pieces of Ancient Popular Poetry: From Authentic Manuscripts and Old Printed Copies.* Ed.: RITSON, Joseph. London, C. Clarke, 1791.

REED Herefordshire, Worcestershire

1990 *Records of Early English Drama. Herefordshire, Worcestershire.* Ed.: KLAUSNER, David N. Toronto, University of Toronto Press, 1990. (*Records of Early English Drama*, 9.)

Survey of London

[1603] STOW, John: *A Survey of London. Reprinted From the Text of 1603.* Ed.: KINGSFORD, C. L. Oxford, s. n., 1908.
(<http://www.british-history.ac.uk/no-series/survey-of-london-stow/1603> – Utolsó letöltés: 2018. december 20.)

Ten Bourdes

2013 *Ten Bourdes.* Ed.: FURROW, Melissa M. Kalamazoo, Medieval Institute Publications, 2013. (<https://bit.ly/2U7o3xK> – Utolsó letöltés: 2018. december 16.)

Szakirodalom

ASHLEY

2001 ASHLEY, Kathleen: Introduction: The Moving Subjects of Processional Performance. In: *Moving Subjects. Processional Performance in the Middle Ages and the Renaissance.* Eds.: ASHLEY, Kathleen – HÜSKEN, Wim. Amsterdam–Atlanta, Rodopi, 2001. 7–34.

BAHTYIN

1982 BAHTYIN, Mihail: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája.* Ford.: KÖNCZÖL Csaba. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982.

BILLINGTON

1991 BILLINGTON, Sandra: *Mock Kings in Medieval Society and Renaissance Drama.* Oxford, Clarendon Press, 1991.

CHARTIER

2000 CHARTIER, Roger: „Népi” olvasók, „népszerű” olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig. In: *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban.* Szerk.: CAVALLO, Guglielmo – CHARTIER, Roger. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 305–320.

Fox

2000 FOX, Adam: *Oral and Literate Culture in England, 1500–1700.* Oxford, Clarendon Press, 2000.

2017 FOX, Adam: Words, Words, Words: Education, Literacy and Print. In: *A Social History of England, 1500–1750*. Ed.: WRIGHTSON, Keith. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 129–151.

FURROW

2013 *Ten Bourdes*. Ed.: FURROW, Melissa M. Kalamazoo, Medieval Institute Publications, 2013. (<https://bit.ly/2U7o3xK> – Utolsó letöltés: 2018. december 16.)

HINDLE

1995 HINDLE, Steve: Custom, Festival and Protest in Early Modern England: The Little Budworth Wakes, St Peter's Day, 1596. *Rural History*, 6. (1995) 2. sz. 155–178.

HUMPHREY

2001 HUMPHREY, Chris: *The Politics of Carnival. Festive Misrule in Medieval England*. Manchester, Manchester University Press, 2001.

HUTJENS

2009 HUTJENS, Linda: The Disguised King in Early English Ballads. In: *Literature and Popular Culture in Early Modern England*. Eds: DIMMOCK, Matthew – HADFIELD, Andrew. Farnham, Ashgate, 2009. 75–90.

HUTTON

1994 HUTTON, Ronald: *The Rise and Fall of Merry England: The Ritual Year, 1400–1700*. Oxford, Oxford University Press, 1994.

1996 HUTTON, Ronald: *The Stations of the Sun. A History of the Ritual Year in Britain*. Oxford, Oxford University Press, 1996.

2005 HUTTON, Ronald: Seasonal Festivity in Late Medieval England: Some Further Reflections. *The English Historical Review*, 120. (2005) 485. sz. 66–79.

JACOBS

2006 JACOBS, Marc: King for a Day. Games of Inversion, Representation, and Appropriation in Ancient Regime Europe. In: *Mystifying the Monarch*. Eds.: DEPLOIGE, Jeroen – DENECKERE, Gita. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2006. 117–138.

LE ROY LADURIE

2000 LE ROY LADURIE, Emmanuel: 1580: a romans-i Antoine Guérin ceremóniamester. Ford.: SAJÓ Tamás. In: *Történeti antropológia: Módszertani írások és esettanulmányok*. Szerk.: SEBŐK Marcell. Budapest, Replika Kör, 2000. 217–247.

LINDENBAUM

1996 LINDENBAUM, Sheila: Rituals of Exclusion: Feasts and Plays of the English Religious Fraternities. In: *Festive Drama*. Ed.: TWYXCROSS, Meg. Cambridge, D. S. Brewer, 1996. 54–65.

MONTANARI

1996 MONTANARI, Massimo: *Éhség és bőség. A táplálkozás európai kultúrtörténete*. Ford.: KÖVENDY Katalin. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1996. (*Európa születése sorozat*)

NEBEKER

- 2007 NEBEKER, Eric: The Heyday of the Broadside Ballad. In: *Early English Broadside Ballad Archive (EBBA)*. Eds.: FUMERTON, Patricia – STAHLER, Carl – PALMER-BROWNE, Megan. Santa Barbara, University of California. (<https://bit.ly/2U2VfX7> 2019. – Utolsó letöltés: 2019. február 25.)

PHYTHIAN-ADAMS

- 1990 PHYTHIAN-ADAMS, Charles: Ceremony and the citizen: The communal year at Coventry 1450–1550. In: *The English Medieval Town. A Reader in English Urban History, 1200–1540*. Eds.: HOLT, Richard – ROSSER, Gervase. London, Longman, 1990. 238–264.

SCHWEGLER

- 1980 SCHWEGLER, Robert A.: Oral Tradition and Print: Domestic Performance in Renaissance England. *The Journal of American Folklore*, 93. (1980) 370. sz. 435–441.

SHRANK

- 2017 SHRANK, Cathy: Crafting the Nation. In: *A Social History of England, 1500–1750*. Ed.: WRIGHTSON, Keith. Cambridge, Cambridge University Press, 2017. 19–38.

SMITH

- 2010 SMITH, Rochelle: King–Commoner Encounters in the Popular Ballad, Elizabethan Drama, and Shakespeare. *Studies in English Literature, 1500–1900*, 50. (2010) 2. sz. 301–335.

SPUFFORD

- 1981 SPUFFORD, Margaret: *Small Books and Pleasant Histories. Popular Fiction and its Readership in Seventeenth Century England*. London, Methuen, 1981.

STOKES

- 2001 STOKES, James D.: Processional Entertainments in Villages and Towns. In: *Moving Subjects. Processional Performance in the Middle Ages and the Renaissance*. Eds.: ASHLEY, Kathleen – HÜSKEN, Wim. Amsterdam–Atlanta, Rodopi, 2001. 239–257.

SUGGETT

- 1996 SUGGETT, Richard: Festivals and Social Structure in Early Modern Wales. *Past & Present*, 152. (1996) 79–112.

Sz. KRISTÓF

- 2008 Sz. KRISTÓF Ildikó: Statisztikák, használatok, olvasatok. Az írni-olvasni tudás történeti kutatásának forrásairól és módszereiről (16–18. század). In: *Történeti forrás, néprajzi olvasat: gazdaság-, társadalom- és egyháztörténeti források néprajzi értelmezésének lehetőségei*. Szerk.: BALOGH Balázs – FÜLEMILE Ágnes – KISS Réka. Budapest, L'Harmattan, 2008. 209–225.

TRUESDALE

- 2018 TRUESDALE, Mark: *The King and Commoner Tradition: Carnavalesque Politics in Medieval and Early Modern Literature*. New York, Routledge, 2018. (*Outlaws in Literature, History, and Culture*, 4.) eBook.

TURNER

- 2002 TURNER, Victor Witter: *A rituális folyamat: struktúra és antistruktúra*. Ford.: OROSZ István. Budapest, Osiris, 2002.

UNDERDOWN

- 1987 UNDERDOWN, David: *Revel, Riot, and Rebellion. Popular Politics and Culture in England, 1603–1660*. Oxford, Oxford University Press, 1987.

WALSH

- 1975 WALSH, Elizabeth: The King in Disguise. *Folklore*, 86. (1975) 1. sz. 3–24.

WATT

- 1993 WATT, Tessa: *Cheap Print and Popular Piety, 1550–1640*. Cambridge, Cambridge University Press, 1993.

WIGGINS

- 2012 WIGGINS, Alison: Romance in the Age of Print. In: *The Romance of the Middle Ages*. Eds.: PERKINS, Nicholas – WIGGINS, Alison. Oxford, Bodleian Library, 2012. 121–151.

WRIGHTSON

- 1990 WRIGHTSON, Keith: *English Society 1580–1680*. London, Routledge, 1990.